

Roskilde i Reformationstiden.

En af vore Digtere har kaldet Roskilde »Kongegravenes By«. Men det er ikke blot vore Konger, der i et saare langt Tidsrum ere stede til Hvile her; det er en Del af Danmarks minderige Fortid, der ligesom er jordet paa dette Sted. Og skjønt Tidens fortærende Tand har udslettet saa meget, og skjønt der nu gror Græs over saa mange Grave, saa staar dog endnu den gamle ærværdige Domkirke, som idag har samlet os inden sine Mure, og taler i sit tavse og dog saa stemningsfulde Sprog til ethvert Øre, der er opladt for Tonerne fra Fortiden.

Det er min Hensigt idag at opfriske nogle Minder fra Reformationstiden, dette mærkelige Vendepunkt i vor Historie, da to stærke Magter kjæmpede saa haard en Strid om Overmagten i vort Folks Aandsliv. Det er imidlertid ikke mit Formaal at føre mine Tilhørere ind i den lange Række af Kontroverspunkter mellem Romerkirken og den evangelisk-lutherske Kirke. Kun dette vil jeg bemærke, at havde Romerkirken den Gang mere lagt an paa at vinde Sjæle for Guds Rige end at vinde Gods og jordisk Ejendom, da var dens Skjæbne sikkert bleven en anden her i vort Fædreland. Men paa den anden Side kan man jo med Grund indvende, at havde Romerkirken ikke vidst at erhverve sig det meget Gods og de udstrakte Ejendomme, saa havde den jo ikke kunnet bygge en Kirke som den, hvori vi her befinde os. Og havde den ikke kunnet faa

Folk til at tro, at den ved sine Sjælemesser kunde hjælpe de afdødes Sjæle ud af Skjærsilden, hvor skulde da det talrige Præsteskab have kunnet existere, hvorpaa Romerkirkens Magt for en saa væsentlig Del beroede, og som levede af de rige Gaver, der Aar for Aar, i en tilsyneladende ustandselig Strøm vældede ind over Kirken, alle med det Formaal at gjøre de afdødes Skjæbne blidere, end den uden disse »Sjælegaver« kunde være bleven.

Det var i Sandhed en anseelig Stab af Præster samt klostergivne Mænd og Kvinder, der den Gang havde sit Hjem i Roskilde. Nu anser man 3—4 Præster for tilstrækkelige til Byens aandelige Betjening; den Gang var der over 100 Præster her i Roskilde foruden de talrige Munke og Nonner. I Spidsen for det hele Præsteskab stod Biskoppen, der havde sin Hovedresidens her saa tæt ved Domkirken, at der var en umiddelbar Forbindelse mellem Bispegaarden og Kirken. Til hans nærmeste, om vi saa maa sige, personlige Omgivelser hørte følgende gejstlige Mænd: Biskoppens Kansler, Official, Kapellan og Fadeburspræst. Kansleren med sine Skrivere, der ogsaa vare gejstlige, forestod Biskoppens Kancelli, hvorfra de talrige Brevskaber udgik til Stiftet; Officialen havde især at gjøre med Sager vedrørende den gejstlige Jurisdiktion; Kapellanen ledede Biskoppens Husgudstjeneste og var til enhver Tid til Haande for sin høje Herre; Fadeburspræsten forestod Bispegaardens Økonomi og forsynedes med det fornødne fra de saakaldte bispelige Fadeburslen, hvortil blandt andet Herregaardene Tølløse og Svenstrup hørte.

Næst Biskoppen og hans personlige Omgivelser maa omtales det store Domkapitel, der udgjorde hans Embedsraad og tillige, naar »Sædet« var ledigt, havde Ret til at vælge Efterfølgeren. Roskilde Kapitel bestod af 4 Prælater og c. 34 Kanniker. Prælaterne vare: Decanus, Provst, Archidiaconus og Cantor. Kannikedømmerne havde hver sit Navn, dels efter en Helligdom eller en Helgen (f. Ex. Hellig tre Kongers Kapel, Vor Frue Kapel, S. Laurentius,

S. Sigfred), dels efter det Sogn eller den By, hvor Præbendets Jordejendomme især vare beliggende, f. Ex. Greve, Gildebrønde, Glostrup osv. Det nederste, hvormed der i Regelen skulde begyndes, hed Præbenda Januæ. Vi have endnu her i Domkirken et Minde om Kapitlet i den Række solide »Kannikestole« med udskaarne Billeder af den bibelske Historie, som strækker sig langs ned ad Korets Sider.

Derimod finder man ikke mere de overordentlig talrige Altere, som fyldte Kapellerne og Kirkens Sideskibe og betjentes af de saakaldte evige Vikarer (Vicarii perpetui) eller Alterpræster. Af saadanne var der her i Domkirken ved Reformationstiden mindst 40, der udgjorde et eget Samfund med en Prior i Spidsen.

Hertil kom endnu de talrige Korpræster, der forrettede Tjeneste ved de af Kannikerne ledede gudstjenstlige Handlinger og deltog i Processionerne, hvorved de indøvedes i de kirkelige Ceremonier saa vidt, at de kunde gaa ud som Præster ved Kirkerne rundt om i Stiftet. Sædvanlig havde disse tidligere gaaet i Domskolen og havde allerede da som Degne deltaget i Gudstjenesten.

Selv om der tages Hensyn til, at adskillige af Prælaterne og Kannikerne i Regelen vare »ikke-residerende«, særlig saadanne, som vare i Kongens Tjeneste eller studerede udenlands, hvilke da hver havde sin »Procurator« blandt Kirkens øvrige Gejstlighed, der paa den fraværendes Vegne oppebar hans Indkomster og gjorde fyldest for de ham paahvilende Forpligtelser — men selv dette taget i Betragtning, fejle vi dog neppe ved at paastaa, at der til Stadighed var mindst 100 viede gejstlige Personer i Funktion ved Domkirken, foruden de talrige »Degne«.

En alvorlig Skyggeside ved den overstrømmende gejstlige Herlighed, som var falden i Domkirkens Lod, var det, at en Mængde af Sjælands Præstekald, særlig saa godt som alle i en vid Kreds om Roskilde, vare annekterede til Kannikedømmer og Vikariater, og altsaa henlagte til Underholdning for gejstlige ved Stiftskirken, hvoraf Følgen i

Regelen maatte blive en yderst mangelfuld Betjening af den kirkelige Sjølepleje for disse stiftmoderlig behandlede Menigheders vedkommende. Intet Under derfor, at Uvidenhed og Overtro groede omkap i slige forsømte Sogne.

Foruden Domkirken, der var Stiftskirke, men neppe havde noget eget Sogn, havde Roskilde i Middelalderen 11 Sognekirker (S. Laurits, S. Bodils, S. Mortens, S. Hans', S. Olufs, S. Peders, S. Povls, S. Michels, S. Nilaus', S. Dionysii, Alle Helgens og S. Ibs). Dertil kom saa endvidere 5 Klostre (Vor Frue, S. Clare, Graabrødre, Sortebrødre og S. Agnes') med deres særlige Kirker, og 3 Hospitaller, Spedalsbjerg eller S. Jørgen paa Bjærget, Helliggjæsthus eller »Hospitalet« og Duebrødre, hvilke Stiftelser ogsaa hver havde sin Kirke. Det vil altsaa skjønnes, at der ikke har været Kirkenød i Roskilde i hine Dage. Snarere maatte man fristes til at spørge, hvorledes man fik Menigheder til disse mange Kirker; og rimeligt er det da ogsaa, at disse, med Undtagelse af de i Regelen anseelige Klosterkirker, have været meget smaa. S. Ibs Kirke er den eneste af Sognekirkerne, der tildels endnu er til, men berøvet Taarn, Kor, Vaabenhus og Hvælvinger, og ikke mere i Brug som Kirke; Vor Frue Kirke, der nu er Sognekirke, var i sin Tid en Fløj af det rige og anseelige Frue Kloster¹⁾; af Hospitalskirkerne eksisterer nu kun S. Jørgens paa Bjerget, der er bleven en Sognekirke, da Bistrup Kirke tæt ved Roskilde efter Reformationen blev nedreven for at standse de overtroiske Valfarter, der skete til denne Kirke paa Grund af et Sagn om, at et Kors her en Gang havde vist perlende Blodsdraaber. Adskillige Lokalteter i Roskilde minde endnu om de gamle forlængst forsvundne Kirker, saasom Graabrødre Kirkegaard, S. Laurentii Taarn, S. Olsstræde, Allehelgensstræde, S. Mortens Mølle o. fl. Af

¹⁾ Skjønt der ikke plejede at ligge Sogne til Klosterkirkerne, kan det dog bemærkes, at der 1502 omtales en Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Roskilde (Danske Mag. I, 19.)

Hospitalerne fra Fortiden bestaar endnu Duebrødre, til hvilket de to andre Hospitals Midler i det væsentlige ere henlagte. Endnu kan omtales, at der i Middelalderen fandtes forskjellige Gilder og gejstlige Broderskaber her i Roskilde, blandt hvilke S. Lucii Gilde især er mærkeligt.

Biskoppen i Roskilde besad ved Siden af den store Myndighed, han udøvede i Kraft af sit gejstlige Embede, en verdslig Magt, der noget nær gjorde ham til Rigets mægtigste Mand, dels i hans Egenskab som Medlem af Rigsraadet og som »Danmarks Riges øverste Kansler«, dels som Besidder af en betydelig Del af Stiftets Jordegods. En lang Række Herregaarde — Dragsholm, Ellinge (nu Løvenborg), Hørbygaard, Borreby, Saltø, Paddeborg (nu Sparresholm), Lekkinge, Gjorslev, Elmelunde, Tølløse, Svenstrup og mange flere — tilhørte Bispestolen og bortforlenedes af Biskoppen til Adelsmænd, der vare beslægtede med ham eller afrængige af ham. Foruden hans to Residenser i Roskilde og Kjøbenhavn afgav Bispestollottene Hjortholm (i Fure Sø) og Bistrup (begge ødelagte i Grevefejden) ofte Bolig for ham.

I alle disse Besiddelser laa en Fristelse for Biskoppen til at føle sig og handle som en verdslig Magthaver. Det gjælder jo i det hele alle eller saa godt som alle Danmarks Bisper i Tiden forud for Reformationen, at de langt mere gjøre Indtryk af at være verdslige Stormænd end Kirkens Tjenere. »De turde vel« — saaledes hedder det i Christian III's Klageskrift imod dem — »aaenbar sige over deres Bord til deres Svende og Tjenere: Har S. Peder¹⁾ ikke et Sværd, S. Lucius²⁾ en Hest, S. Laurits³⁾ et Brød, S. Knud⁴⁾ en Svend osv. og dermed have de givet deres Vold og Magt tilkjende«.

Joachim Rønnow, der siden 1529 beklædte Roskildes Bispestol (skjønt han ikke var indviet og derfor ikke personlig kunde udføre det kirkelige Embedes Forretninger,

¹⁾ Slesvig. ²⁾ Roskilde. ³⁾ Lund. ⁴⁾ Odense.

der vare overladte til en Viebisp) var en Mand, hvem verdslig Magt og Myndighed laa uendelig meget mere paa Hjærte end noget, der angik Sjælenes Frelse. Hele hans Færd ligner mere en hedensk Voldsmands end en kristelig Biskops. Saa længe Frederik I. levede, maatte han saa nogenlunde holde sig inden sine Grændser; men efter Kongens Død, 1533, synes hans Hovedbestræbelse at være gaaet ud paa at gjøre sig selv til Regent i Sjælland; han bidrog væsentlig til, at Kongevalget blev udsat, og at som Følge deraf Grevefejdens Syndflod væltede sig ind over Landet med alle Borgerkrigens Rædsler i sit Spor. Intet Under derfor, at Christian III.'s Vrede særlig vendte sig mod denne Mand, der 1536 blev fængslet og ikke slap fri før ved sin Død (1544), skjønt hans Frænde, Kong Gustav i Sverig, gjorde store Anstrængelser for at skaffe ham løs.

Vende vi Blikket til de Mænd, der samtidig indtog Pladserne som Prælater og Kanniker ved Roskilde Domkirke, da er der jo mange iblandt dem, om hvem intet er at sige, fordi de væsentlig kun ere os bekjendte af Navn; men der er ogsaa adskillige, som i en eller anden Henseende tildrage sig større Opmærksomhed. Af Prælaterne havde vistnok hverken Dekanen Peter Svave eller Provsten Erik Krabbe resideret ved Domkirken, i alt Fald ikke til Stadighed; de vare ellers betydelige Personligheder, begge reformatorisk sindede, medens Ærkedegnen Laurits Ølmand og Kantoren Hans Olufsen vel nærmest tilhørte det katolske Parti. Blandt Kannikerne finde vi flere, om hvem vi vide, at de vare i Besiddelse af grundig humanistisk Dannelse, og da navnlig M. Christoffer Jepsen Ravensberg, i sin Tid Universitetets Rektor, en stor Ven af Videnskaberne, evangelisk sindet; Skotten Valter Mortimer, der tidligere havde været Rektor ved Roskilde Skole og havde gjort sig bemærket som en af de allerførste Lærere her til Lands, der alvorlig arbejdede for de humanistiske Studiers Fremme; M. Klavs Hammer, en vel studeret Mand, vistnok ret gunstig stemt for Reformationen; M. Niels Black, Domskolens

dygtige Rektor, katholsk sindet; og endelig M. Hans Lauritsen, en af de mest sympathetiske Skikkelser blandt Katholicismens Forsvarere, en Mand af grundig theologisk Lærdom, Lektor Povl Helgesens Ven. Ogsaa den sidstnævnte, som Menneske og Skribent lige mærkelige Personlighed, hørte til dem, som Roskilde husede paa hin Tid, skjønt han ikke, som det tidligere sædvanlig antoges, har indtaget nogen Plads i Kannikernes Række.

At den langt overvejende Del af de talrige gejstlige Mænd, der havde deres Hjem i Roskilde, have været fjendtlig stemte mod Reformationen, er for øvrigt højest sandsynligt. Det var da heller ikke fra nogen af disse, men, som det synes, fra en jevn Almuesmand, at der i Roskilde først ret blev slaaet til Lyd for de ny Tanker og Anskuelser, der allerede havde vundet mange Tilhængere paa andre Steder i Landet, hvor den katholske Kirkemagt ikke havde saa fast en Borg, som her ved Stiftskirken. Efterretningen om den første Reformationsbevægelse i Roskilde findes paa et Sted, hvor man ikke lettelig skulde søge den, nemlig i Niels Hemmingsens Fortale, skreven i Roskilde 1589, til hans Kommentar over S. Johannes' Evangelium, der udkom i Basel 1591. Her fortæller han nemlig, hvad han selv i sin Ungdom havde oplevet, da han gik i Skole i Roskilde, om hvorledes Evangeliets Lys trængte frem og blev hilset med jublende Glæde af mange. »Men da saa Rigets mægtige og Bisperne (1533) vedtog Bestemmelser sigtende til at udslukke det her i Landet nys tændte Lys, hvilket de, fordi de ikke vidste bedre, fordømte som en kjættersk Nyhed, saa var der under disse farefulde Forhold kun faa, ja sandt at sige kun én Mand her i Roskilde, en jevn Borger, ved Navn Peder Smed, hvem jeg selv har kjendt, der vovede at modsætte sig alle Rigets Stormænd og Bisper, idet han overtalte sine Medborgere til, at de skulde blive bestandige i den sande evangeliske Bekjendelse, forsvare deres Lærere og agte de evige Goder højere end de forgjængelige og kortvarige, som kun tilhøre dette Liv.«

Da Kong Christian III. 1536 var kommen i Besiddelse af Kjøbenhavn, og den ødelæggende Borgerkrig var endt, var Reformationens Sejr ogsaa dermed afgjort. Som tidligere er omtalt, blev Biskop Joachim Rønnow fængslet i August 1536, og da Dr. Peder Palladius Aaret efter var bleven Superintendent i Sjælands Stift, var Roskilde den By, som det fremfor alt laa ham paa Hjerte helt at vinde for Reformationen, men hvor han ogsaa mødte den sejeste Modstand hos den talrige Gejstlighed. I 14 Dage prædikede han her hver Dag under stort Tilløb af Byens Borgere og Øvrighed, som med Glæde sluttede sig til ham. Desuden holdt han, ligeledes hver Dag, en theologisk Forelæsning paa Latin for Klerkerne for at give dem en grundig Oplysning om den evangeliske Lære. Bugenhagen beretter, at Palladius havde ikke mindre end 125 Tilhørere, et Vidnesbyrd om den Mængde Præster, som den Gang fandtes i Roskilde. Med Kannikerne førte han Forhandling om en ny Ordning af Kirkevæsenet, og der var i Sandhed meget, der trængte til Omordning. Kannikerne fik vel Lov til at beholde deres Præbender, og Vikarierne deres Altergods; men Messelæsningen skulde afløses af evangelisk Gudstjeneste, og de mest stødende Erindringer om Katholicismen maatte til Side. Dette gjaldt især det store Billede af Kirkens og Stiftets Skytspatron, Pave Lucius, der stod midt i Domkirken. For Bevarelsen af dette gyldne Afgudsbillede (som Bugenhagen kaldte det) med den tredobbelte Krone stred Kannikerne mandelig; men lige meget hjalp det. I andre Henseender stillede de sig, i det mindste tilsyneladende, ret føjelige. Man ser, at Kongen selv har været tilstede ved Vedtagelsen af en »Reformats« eller ny Ordning af Kirkesagerne i Roskilde. Nu blev Domkirken Byens egentlige Sognekirke, hvorved to evangeliske Præster ansattes. Frue Kirke blev ogsaa bevaret som Sognekirke, og indtil videre Graabrødre Kirke; men de fleste andre, nu overflødige Kirker bleve efterhaanden

nedbrudte, eftersom der, da Sjælemesserne vare bortfaldne, ikke mere var Midler til deres Vedligeholdelse.

En betydningsfuld Foranstaltning til ret evangelisk Oplysnings Udbredelse var det, at Mester Hans Tavsén, der hidtil havde været Præst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, efter Borgernes Ønske kaldtes til Roskilde som Læsemester og Prædikant ved Domkirken, i hvilken Stilling han blev, indtil han 1542 blev Superintendent i Ribe, medens M. Peder Povlsen, der hidtil med Ære havde beklædt en Lærestol ved Universitetet, blev hans Afløser i Roskilde og i en lang Aarrække med megen Dygtighed varetog det dobbelte Embede som Præst ved Domkirken og Læsemester i den hellige Skrift. Det maa sikkert særlig tilskrives disse to Mænd, at Roskilde i Løbet af en Menneskealder fra at være en af Katholicismens Fæstninger blev en god evangelisk Stad.

Lidt efter lidt forandrede nemlig de gamle Tilstande; men i Roskilde var der større Modstandskraft end paa de fleste andre Steder paa Grund af de mange levende og døde Minder fra Fortiden. Gjennem flere Forhandlinger med Universitetets Professorer, 1543 f., nødtes de Kaniker og Vikarer, som endnu vare katholsk sindede, til at underskrive nogle Sætninger, der skulde betegne deres Tilslutning til den evangelisk-lutherske Lære; men de gjorde det kun nødig, af Frygt for ellers at miste deres Præbender, og med et vist Forbehold. Ligeledes faldt det dem svært at aflægge deres »Ryglin« og Korkaaber og at iføre sig den mere civile Dragt, som evangeliske Præster brugte.

En af de mærkeligste Levninger fra Fortiden, som Roskilde den Gang indesluttede, var den forhenværende Graabroder eller Franciskanermunk Peder Olufsen, paa Latin kaldet Petrus Olai Minorita Saneropius, en Mand med en forunderlig Kjærlighed til de fædrelandske Minder. Efter at Graabrødre-klosteret omtrent 1537 var lukket, forblev han i Roskilde og fandt en kjær, om end just ikke indbringende Sysselsættelse ved at samle Efterretninger om

Danmarks Fortid. Med en uendelig fin Stil indførte han alt, hvad han kunde overkomme af historiske Kilder, i sin lille Bog, der rummer saa meget, og som ved et mærkeligt Tilfælde endnu er bevaret. Da den ædle Herluf Trolle, der selv havde megen historisk Sands, 1557 blev Lensmand paa Roskildegaaard (den tidligere Bispegaard), fik han snart Øje paa den gamle Samler, og tog sig venlig af ham. Med da Peder Olufsen endelig, vistnok i en høj Alder og hen imod Aaret 1570, laa paa sit Dødsleje, kaldte han den unge Mester Anders Sørensen Vedel, i hvem han med Rette maa have erkjendt en Aandsfrænde, til sig og overgav i hans Hænder, hvad han med en overordentlig Flid havde samlet til Fædrelandets Historie. Den gamle Klosterbroder rækker paa sit yderste den unge evangeliske Slotspræst Frugten af sit Livs Arbejde, fordi han skjønner, at han er det værd, og at hos ham er der Forstaaelse af den historiske Gransknings Betydning.

Jeg ser noget dybere heri; jeg ser en Antydning af Historiens forklarende og forsonende Magt. Thi den dybere Granskning lærer os, at intet historisk Fænomen er spontant, men at Nutiden har sine Rødder i Förtiden, og vi lære at dømme de skiftende Tider med Retfærdighed. Den dybere Granskning fører os til at indse, at Romerkirken, Katholicismen, har, ogsaa i vort Fædreland, haft en historisk Mission, som ikke skal miskjendes; men den godtgjør ogsaa, at Reformationen har aabnet et Væld af ny Kræfter og ny Muligheder af største Betydning for Slægtens Fremskridt og Forædling.

Efter dette Foredrag traadte Professor Julius Lange hen til Dronning Margretes Gravmæle og forklarede den plastiske Udsmykning af samme, der vidner om udmærket Kunstfærdighed, men desværre i Tidens Løb har lidt saa stor Skade, at Restaurationen frembyder de allerstørste Vanskeligheder.¹⁾

¹⁾ Jvfr. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 2. R. VIII, 33 ff.

Mødet afsluttedes med et aandfuldt Orgelforedrag af Hr. V. Matthisson Hansen.

Mødet i Vejle.

Medens der, saa vidt vides, ikke fremkom Referater i Bladene angaaende Mødet i Roskilde, læstes kort efter Mødet i Vejle, den 11. Juli 1893, i flere, navnlig lokale, Blade Beretninger om de her holdte Foredrag. Da det kan have sin Interesse at se, hvorledes Tilhørere have opfattet, hvad der foredroges, selv om saadanne i al Skynding gjorde Optegnelser sjelden undgaa mindre Unøjagtigheder, skulle vi angaaende det nævnte Møde indskrænke os til at meddele et Par af de Referater, der ere komne os for Øje.

Af Vejle Amts Folkeblad¹⁾ Nr. 159—60.

Det kirke- og kunsthistoriske Møde, der afholdtes igaar i Vejle Kirke, var overordentlig interessant og i den Grad lokalt, at havde Byens og Omegnens Beboere forud haft Forstaaelse heraf, da havde de givet talrigere Møde end Tilfældet blev. Der blev holdt tre Foredrag — heraf to af Holger Rørdam og et af Professor Nielsen — der særlig kredsede om Vejle By, Vejle-Egnen og Vejle-Mænd, medens Professor Fengers Foredrag var af mere almindelig Art.

I det følgende skal vi give et sammentrængt Referat af Foredragene.

Holger Rørdam talte om Mændene fra Reformations-tiden. Man traf Personer i alle Stænder, der særlig udmærkede sig og gav Tiden sit Stempel, og det hvad enten man søgte til Adelsmændene eller til Videnskabsmændene, men han vilde særlig paa dette Sted dvæle ved to Personer

¹⁾ Ogsaa to andre i Vejle udkommende Dagblade indeholdt temmelig udførlige Referater om Mødet.

fra hin Tid; det var Jens Pedersen Grundet og Anders Sørensen Vedel. Jens Pedersen Grundet stammede fra Grundet ved Vejle. Han nød sin første Skolegang i Vejle, kom derfra til Ribe og endelig til Aarhus. Han blev en af den Tids største Opdragere og kom endelig som Lærer til Ystad i Skaane. I Forbindelse med Grundets Personalhistorie gav Taleren en Fremstilling af Skolevæsenet her til Lands i det 16de Aarhundrede. Efter at Grundet havde virket en Tid som Lærer i Ystad, kom han til Kjøbenhavn for at studere, hvorefter han 1542 blev Rektor i Ribe ved Skolen, han i sin Ungdom havde besøgt. Skolen blev under ham en af de bedste i Landet. Han besad den store Egenskab at være baade Børneven og Opdrager. Vejle havde i ham en Fostersøn, som vel fortjente at mindes. Han blev Sognepræst i Ribe og meget afholdt. Han døde i Aaret 1565 af Pesten. Rimeligvis vilde han have været glemt, hvis han ikke havde haft en taknemmelig og begavet Discipel, Anders Sørensen Vedel, der udgav et Mindeskrift om ham. — Anders Sørensen Vedel var født i Vejle 1542. Hans Fader, der var Raadmand, var en god og alvorlig Mand. Hans Moder, der var Datter af Byens Borgmester, var en udmærket Kvinde. Det var Forældrenes inderligste Ønske at give deres Børn en god Opdragelse. Hos Byens Rektor, Niels Bredal, nød han sin første Undervisning, men kom derefter til Ribe, og her lagdes Grunden til, hvad han senere blev. Han nød sin Undervisning under Hans Thomesens Vejledning og boede i Huset hos Jens Grundet. En saa dygtig Lærer og en saa god Husfader spaaede noget godt for den begavede, flinke unge Mand. Hans store historiske Sans og Kjærlighed til Fortiden næredes af Grundet, og i Aaret 1561 kom han til Kjøbenhavn, blev Student og rejste som bekjendt til Udlandet som Hovmester for den unge Adelsmand Tyge Brahe. Det var et Par videlystne unge Mennesker og dyrkede ivrigt hver sit Hjærtes Studium. I Aaret 1565 kom han hjem til Vejle. Hans Ven og Velgjører Grundet døde da. Vedel

rejste atter til Udlandet og udgav sit Mindeskrift om Grundet. 26 Aar gammel blev han Aaret 1568 Slotspræst i Kjøbenhavn. Den Omgangskreds, han her fik, og de Mænd, han kom i Berøring med — navnlig Kansleren Johan Friis — gav Stødet til hans historiske Skribentvirksomhed, som Taleren nærmere skildrede, ligesom han særlig fremhævede hans Kjærlighed til og Øre for det danske Sprog. Vedel blev vel siden skubbet til Side af andre; men han var en af de smukkeste Skikkelser og bedste Repræsentanter for Aandslivet fra det 16. Aarhundrede, en historisk Person, hvem Vejle kunde være glad ved og stolt af.

Frederik Nielsen omtalte den pietistiske Religiøsitet, der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede voxede frem her i Landet, men senere afløstes af Rationalismen. Rationalismen satte Frugt i Balles Lærebog og den evangelisk-kristelige Salmebog; igjennem disse to Bøger blev Folket som smittet helt igjennem af den rationalistiske Bevægelse. Men der var en mærkværdig Følelse mod Rationalismen. Den gamle pietistiske Bevægelse mødte Rationalismen, og navnlig den herrnhutiske Bevægelse var levende. Herrnhutiske Agenter berejste Landet. Tiden i sin Almindelighed var en død Tid, men mellem de kristne Landet over var der en livlig Forbindelse. Modstanden mod Balles Lærebog og den evangelisk-kristelige Salmebog rejste sig flere Steder, og navnlig var Bevægelsen i Vejle-Egnen i saa Henseende af en vis Betydning. Det var Bonden Peder Laursen fra Fredensberg i Raarup Sogn. Han saa, hvorledes den aandelige Død bredte sig ved den ny Salmesang; han prøvede paa at skrive ny Digte og Sange, der vel ikke vare særlig gode, men gav et ypperligt Billede af Peder Laursens religiøse Livsanskuelse; man finder i ham et Stykke overvintret Pietisme. Ogsaa i Nebsager Sogn kom en Mand frem til Kamp mod det ny. Det var Rokkedrejeren Jens Andersen. Han havde sin særlige Styrke i at tale med de syge. Bevægelsen fremkaldte flere Sammenstød med Stedets Præster, og havde til Følge, at flere af

de opvakte kom for Retten og blev dømte. — I Norge var der paa samme Tid en religiøs Bevægelse oppe, fremkaldt af en norsk Bonde, Hans Nielsen Hauge. Ogsaa deroppe glædede man sig over Bevægelsen i Danmark, og en Udsending kom herved; men det viste sig, at han var ikke enig med de Raaruppere. Den norske Betragtning skjød Gjærningslivet mere i Forgrunden. Den norske Udsending fandt derimod i Uldum en Mand, med hvem han bedre stemmede overens; det var Peder Frandsen Rytter. Denne Mand skabte stor Bevægelse dér i Sognet og der var mange, der med Harmen over det ny sluttede sig til ham. Man prøvede endogsaa paa her om Søndagen at standse Gudstjenesten i Kirken; men det endte med Rettergang og Mulkter. Taleren omtalte herefter, hvorledes man havde skrevet til Grundtvig om at komme herover, hvad han dog ikke gjorde, hvorledes man i en lang Ansøgning henvendte sig til Kongen for blandt andet at faa Lov til at bruge Pontoppidans Lærebog ved Siden af Balles.

Bevægelsen bredte sig videre omkring og blev mere sværmerisk, hvad Tal. nævnede Exempler paa fra Hjortsballe og Korning. Bevægelsen manglede Ledelse. Herrnhuterne trak sig tilbage, da den Form, hvorunder Bevægelsen ytrede sig, blev dem for voldsom. Taleren omtalte nu nærmere, hvorledes den religiøse Vækkelse bares frem paa Øerne, noget lignende som her i Jylland, og drog til Slutning en Sammenligning mellem den Tid og Nutiden og udtalte, at vi nu som da maatte sætte vor Tillid og Fortrøstning til de ædles Æt, og han opfordrede Tilhørerne til at gjøre deres til, at Overleveringerne ikke dø.

Ved Mødet om Eftermiddagen talte Professor, Stadsarkitekt Fenger om Kirkebygningernes Kunsthistorie. Han gik tilbage til den hedenske Oldtid, omtalte dens Ofringer, Altere og Tempelbygninger og dvælede navnlig ved Udgravningerne af ødelagte østerlandske Byer. Gjennem et grundigt Foredrag om arkitektoniske og kunsthistoriske Gjenstande fra den Tid gik han videre til Romerkirkens

Kirkebygninger og paaviste den rige Udvikling, der fandt Sted med Hensyn til Kirkernes Udsmykning og Udstyr i det hele under Pavekirken. Han dvælede ved, at Kirkebygningskunstens Opgave var at danne et harmonisk Hele i Bygningsstilen med særlig Symbolik for Kirkebygningens ophøjede Brug.

Holger Rørdam talte herefter og knyttede naturligt nogle Betragtninger om Vejle Kirkebygning til den foregaaende Talers Fremstilling. Vejle Kirke er en gammel Kirke, men fuldstændig forandret fra sin oprindelige Skikkelse. Det er vanskeligt at finde noget af den ældste Vejle Kirke. Men naar der nu staar en saa smuk og stilfuld Kirke, da er det et nyt Vidnesbyrd for, at det gjælder om, at der bygges paa den Grund, Fædrene har lagt. Vejle By har ikke nogen særlig rig Historie. Der har været svære Tider over Byen, og i disse er maaske meget gaaet tabt, som Eftertiden vilde have haft Gavn og Glæde af. Men Vejle har en stor Fordel frem for saa mange Byer, at den har haft en dygtig Historieskriver — en Mand, der med stor Troskab og Dygtighed har samlet sammen, hvad der er opbevaret fra Fortiden, navnlig gennem gamle Dokumenter. Denne Historieskriver hedder Gaarmann. Blandt andet har han sørget for at faa en Hr. Klemen Sørensens Optegnelser bevarede. Denne Klemen Sørensen levede paa Christian den IV.s Tid, og hans Gravsten ses i Kirkens Kor. Vejle Kirke er Byens ældste Minde, ligesom Kirkerne i det hele er nogle af de ældste Mindesmærker om vore Fædres Daadskraft og deres Tro.

I historisk Henseende har Vejle egentlig kun to Begivenheder af Betydning at vise tilbage til; den ene knytter sig til Kirken, og den anden til det borgerlige Liv. Det var i Aaret 1256, Ærkebiskop Jacob Erlandsen og Prælaterne holdt deres Møde i Vejle Kirke, hvor de vedtog den saakaldte Vejle Konstitution, der fik saa stor Betydning i Kampen mellem Kirken og den verdslige Magt, og i Aaret 1523 var det, at de jyske Adelsmænd opsgav Kong Chri-

stian den II. Huldskab og Troskab og lod ham Opsigelsesbrevet bringe under hans Ophold i Vejle i Borgmesterens Hus. Disse to Begivenheder, der er mægtige Klippeøer i Historiens Hav, er de nævneværdigste, som knytter sig til Vejle.

I kirkelig Henseende bør det erindres, at Vejle har haft sit Kloster, der har ligget, hvor det nuværende Raadhus ligger. Men Klostret er blevet forladt af Munkene ved Reformationstiden. I Aaret 1531 bemyndigede Kongen saaledes Borgerne til at tage Klostret i Besiddelse, dog at de holdt nogle Værelser rede til Kongen og Dronningen under deres Rejser. Klostret toges i Brug som Raadhus, indtil det forfaldt og blev nedrevet 1780.

Men der var en »Munkling« fra Klostertiden, som bør nævnes. Det var den sidste Munk, Niels Bredal, der blev tilbage i Byen som dens Rektor. I 50 Aar fortsatte han denne Gjerning og var blandt andre Lærer for Anders Sørensen Vedel. Niels Bredal var en poetisk Natur og udgav en Bog, der hedder »Børnespejlet« og stammer fra Aaret 1568. Denne Bog er skreven paa Vers og tilegnet Borgmesterne i Vejle. Den indeholder mange morsomme Træk fra Datidens daglige Liv. Taleren oplæste flere Partier af Bogen. Blandt andet stammer den bekjendte Bordbøn: »I Jesu Navn gaa vi til Bords« fra Niels Bredals »Børnespejl«.

Han omtalte herefter flere af Byens Borgmestre og Præster i det nærmeste Aarhundrede efter Reformationen, hvoraf flere har været dygtige og udmærkede Mænd; at gjengive disse biografiske Data vil føre for vidt.

Til Slutning omtalte han de Trængsler, der har hjem-søgt Byen, og da navnlig Pesten 1584, der bortrev 500 af Byens Indvaanere eller mindst Tredieparten. Med nogle afsluttende Bemærkninger opfordrede han de tilstedeværende til at støtte Selskabet for Danmarks Kirkehistorie i dets Bestræbelse for at kaste Lys over Fortidens Aandsliv.

Om det samme Møde læstes nogle Dage efter følgende Beretning i »Dagbladet«, som formentlig fortjener at medtages i denne Meddelelse af Hensyn til de praktiske Vink, som den indeholder.

»Det er nu langt over 40 Aar, siden »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie« blev stiftet. Dets oprindelige Stiftere ere vist alle døde, men yngre Kræfter ere traadte i de ældres Sted. Og det er en betydelig Virksomhed, Selskabet kan se tilbage paa. Mange kirkehistoriske Aktstykker ere blevne dragne frem, mange Forhold og Personer ere blevne belystne i dets forskellige Rækker af kirkehistoriske Samlinger, og af selvstændige Skrifter har det blandt Andet Fortjenesten af at have foranlediget og bekostet Udgivelsen af Ludvig Helwegs bekjendte »Danmarks Kirkehistorie«. Ved Møder paa forskellige Steder i Landet, navnlig i Byer med Domkirker eller andre Bygninger med historisk Interesse, har man søgt at vække Sans i Befolkningen for vore Minder, og i den Hensigt afholdtes Selskabets Møde iaar i Vejle. Mødet holdtes den 11. Juli Kl. 12 og 5 i Vejle Kirke. Som Talere vare til Stede Historikeren, Sognepræst i Lyngby, Dr. phil. Holger Rørdam, Professor, Dr. Frederik Nielsen og Professor, Stadsarkitekt L. Fenger. Dr. Rørdam indledede Mødet med et Foredrag, der dvælede ved to Mænd fra Vejle og Omegn, som havde havt fremragende Betydning for Aandslivet i de Tider, nemlig Jens Pedersen Grundet, født i Landsbyen Grundet ved Vejle, først Skolemester i Ystad og senere Præst i Ribe, og som havde været Lærer for den anden berømte Vejlenser Anders Sørensen Vedel, hvis Liv og Betydning ogsaa nærmere skildredes. Efter at Grundtvigs Sang: »Ud-rundne er de gamle Dage« var sunget, fortsatte Professor Frederik Nielsen med et Foredrag om Lægmandsbevægelserne i Vejle-Egnen til Forsvar for den gamle Tro mod de rationalistiske Anskuelser i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, med andre Ord om de saakaldte »stærke Jyder«s Kamp mod »Balles Lærebog« og

den »evangelisk-kristelige Psalmebog«, en Kamp, der fortsættes den Dag idag, idet »de Stærke« stadig holde paa deres »Pontoppidans Forklaring« og »Kingos Psalmebog« ogsaa overfor »Balslevs Lærebog« og »Roskilde Konvents Psalmebog«.

Efter et Par Timers Ophold talte Stadsarkitekt L. Fenger. Kirkebygningens Historie og Udvikling fra de ældste Tider til vore Dage viste, hvorledes de forskellige Gjenstande i Kirken, Altret, Døbefont, Prædikestolen o. s. v. havde udviklet sig, om deres Pladser i Kirken til de forskellige Tider o. s. v., idet han sluttelig særlig dvælede ved Kirkebygningerne i vort Fædreland. Dr. Rørdam gennemgik endelig i et Slutningsforedrag i korte Træk Vejle Bys Historie, idet han dvælede ved alle mærkelige historiske Begivenheder baade paa Kirkehistoriens og den verdslige Histories Omraade, samt omtalte de forskellige Mænd, Vejle har fostret, og som have gjort sig fortjent af Literaturen eller paa anden Maade. Han paaviste, at den bekjendte lille Bordbøn: »I Jesu Navn gaa vi til Bords o. s. v.« har sin Oprindelse fra Vejle, idet den findes første Gang i en lille Bog, skrevet af en Vejle-Borger, en Bog, »Børnespejl« kaldet, der tillige kan betragtes som et af de første Forsøg i Opdragelselæren her til Lands.

Møderne indlededes og sluttedes med Orgelspil af Organisten ved Vejle Kirke. Desværre var Mødet ikke stærkt besøgt. Tidspunktet var maaske heller ikke saa heldig valgt. Sommertiden er for spredt til saadanne Møder. De fleste af Omegnens Præster havde selvfølgelig givet Møde, og fra Vejle By mødte en Del, men der burde have været flere. Alt i Alt var Mødet dog vellykket. Det var at ønske, som det da ogsaa er bleven stillet i Udsigt, idet Kirkeministeren har bevilget Understøttelse dertil, at saadanne Møder maatte blive afholdte lidt oftere end hidtil i Landets forskellige Egne. Men hvorfor ikke afholde dem ogsaa i Landsbyer? Hidtil have de, saa vidt vides, kun været afholdte i Kjøbstæder. Der er mange Landsbykirker

der baade i arkitektonisk og historisk Henseende ere lige saa mærkværdige som Kjøbstædernes og da navnlig som Vejle Kirke, der ikke har stort andet Mærkeligt at fremvise end Dronning Gunhilds Lig, som alligevel slet ikke er Dronning Gunhilds Lig. Og ved at afholde Møderne paa Landet vilde man desuden opnaa det Gode at faae Landboerne med og faae vakt Interesse for Sagen ogsaa hos dem. Saa længe Møderne kun holdes i Byerne, komme de ikke, idet de mene, at det kun er Noget for Kjøbstadsfolk, og ikke for dem; men blev der afholdt et Møde midt iblandt dem, og de mærkede, de havde Minder, der vare værd at frede om, skulde de nok komme Sagen i Møde med Interesse. Saaledes gaaer det altid. Og det er aabenbart een af de Sider hos vore Landboer, der i vore ellers oplyste Tider er mindst udviklet, Sansen for de historiske Minder og deres Betydning. Det vilde være af overmaade stor praktisk Betydning at faae Almuens Øjne aabne for den Sag. Megen ligefrem Vandalisme mod vore gamle Landsbykirker og Mindesmærker i det hele vilde aarlig derved undgaaes. Med paaskjønnelesværdig Omhu har Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet ganske vist i de senere Aar taget sig af vore Fortidslevninger, men dets Øje kan ikke række alle Vegne. I de fleste Landsogne vælges der til Kirkeværger Mænd, som fornemmelig anse deres Hverv for at bestaa deri, saa meget som muligt at skaane Beboernes Pengepung, og om end det er Provsten, der ved det aarlige Kirkesyn bestemmer, hvad der i det hele og store skal foretages med Kirken, saa bliver dog mangt et gammelt Fortidsminde hensynsløst tilintetgjort for nogle lumpne Kroners Skyld. Saadanne Ting vilde undgaaes, naar Sansen for og Kjærlighed til vore Fortidsminder blev rigtig vakt i Folket.

Hvis Bestyrelsen for det kirkehistoriske Selskab f. Ex. havde valgt Jellinge (1½ Mil nordvestlig for Vejle) til Mødested i Stedet for Vejle, havde det aabenbart i høj Grad handlet i Sagens Interesse. Jellinge Kirke er baade

langt ældre og mærkeligere end Vejle Kirke, om end lille og uanseelig. Sagnet fortæller, at den skal være anlagt af Svend Tveskjæg, men var den Gang vistnok af Træ. Den nuværende Steenkirke er en Rundbuekirke og synes oprindelig at være opført af Fraadsten. I Koret findes Kalkmalerier i byzantinsk Stil, som paany bleve fremdragne under en Reparation af Kirken 1874. Disse skulle efter Sagkyndiges Mening næppe kunne henføres til en yngre Tid end 1200, og er dette Tilfældet, saa er Jellinge Kirkebygning den samme som den, der omtales hos Saxo, naar han udsiger, at Harald Blaatand nedlagde sin Moders Thyras Lig i en Høj tæt ved Faderens Høj, »ubi nunc quoque sacrarium perspicere est duorum conjugum socialibus bustis intersitum«. Lad nu være, at det ikke forholder sig saa, at Jellinge Kirke er bleven bygget af Svend Tveskjæg, følgelig ved Kristendommens første almindelige Udbredelse her i Landet, saa er det i hvert Fald afgjort, at den er omgiven af Mindesmærker, som levende gjenkalde i Erindringen Kampen mellem Hedenskabet og Kristendommen, og som i den Henseende ere fuldkommen enestaaende i Norden. Jellinge Kirke ligger nemlig midt imellem de to største, paa hedensk Vis opførte Gravhøje, som findes i de gammeldanske Lande, de saakaldte »Jellinge Kongehøje«.

Med alt dette for Øje synes Jellinge at maatte være en passende Plads for et kirkehistorisk Møde, og det Samme kunde vel gjælde om mange andre af vore Landsbyer. Her vilde man komme Landboerne i Tale, og ved at vække Sans for vore Fortidsminder hos de unge Seminarister, som besøge Jellinge Seminarium for senere at spredes Landet over som Lærere og Kirkesangere, vilde man sikre sig en Støtte i Kampen for Bevarelsen af vore historiske Mindesmærker. Vi haabe, at det kirkehistoriske Selskab, naar det forhaabenlig ad Aare igjen vil bære Vejle-Eggen med et Møde, vil forlægge samme til Jellinge, der

til den Tid vil være i god Forbindelse med Omverdenen ved den under Arbejde værende ny Vejle—Give-Bane«.

Saa vidt Beretningerne om Mødet i Vejle. Maatte det findes passende, at Bestyrelsen i Selskabet for Danmarks Kirkehistorie her giver Svar paa den Opfordring, foranstaaende Beretning indeholder, da skal det lyde paa, at man med Fornøjelse imødekommer ethvert Ønske af den Art, forudsat at Rigsdagen fornyr den Bevilling, der satte os i Stand til i Aaret 1893 at afholde 4 Møder, medens det tidligere betragtedes som godt, naar der kunde blive holdt 1 Møde om Aaret, og selv dette ofte var forbundet med betydelige Vanskeligheder.

Mødet i Hjøring.

Fra Vejle gik Rejsen mod Nord til Hjøring, hvor et Møde fandt Sted den 13. Juli. Da en fuldstændig Gjen-givelse af Foredragene vilde optage for megen Plads, indskrænke vi os, ligesom Tilfældet var med Hensyn til Mødet i Vejle, til at meddele det Referat, som Dagen efter læstes i »Vendsyssel Tidende«.

Det kirkehistoriske Selskabs Møde, der afholdtes i Gaar i St. Kathrine Kirke i Hjøring, aabnedes af Dr. Holger Rørdam, der bød Velkommen. Selskabet havde aldrig før holdt Møde saa højt mod Nord, men han haabede, at det maatte lykkes ogsaa her at vække Interesse for Selskabets Opgaver, som er at udbrede Kundskab til den danske Kirkes Fortid, dels ved at berette om de Mænd, der have haft Betydning for Kirken, og dels ved at vække Sans for de Bygninger, der i Aarhundreder have været Hjemstedet for Menigheden.

Derefter talte Stadsarkitekt Fenger fra Kjøbenhavn, hvis særlige Opgave det var at vække Interesse for de

gamle Mindesmærker. Desværre havde han aldrig før i Dag været Nord for Limfjorden, saa han havde ikke noget personligt Kjendskab til, hvad her oppe fandtes af kirkelige Mindesmærker; og hvad Hjøring angik, da har Byen ikke bevaret meget fra Middelalderen; men Hjøring har jo den Gang heller ikke haft den Betydning som Handelsstad, som den nu har. Af de to Landsognskirker var den længst mod Nord liggende (St. Olai) den ældste. Det var en Granitkirke, vistnok fra Tiden mellem Knud den hellige og Valdemarerne. De er ikke meget anseelige i sit Slags, og det kan ses paa dem, at de tidligt har været underkastede betydelige Ombygninger. I Koret i St. Olai Kirke, hvor Hvidtningen er falden af, ses adskillige Kvadre med en Krumning, der viser, at de har været brugt andre Steder, at der har været en Korrunding. Paa S. Hans Kirke ses, at mens Koret er af Granit, er Skibet af Mursten, altsaa ombygget. Den mærkeligste Levning der er et Kalkmaleri, en Levning af en fuldstændig Dekoration. Det viser den stærke Kristoforus, hvis sagnagtige Levned Tal. i Korthed fortalte. Det var ikke ualmindeligt i store Domkirker (f. Ex. Nötredame i Paris) at afbilde ham paa store Vægflader fra Gulv til Hvælvinger. Maleriet i St. Hans Kirke indtager en højst respektabel Plads mellem de kirkelige Kalkmalerier. I begge disse to Kirker er der et Par Prædikestole fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, vistnok lavede af en Snedker i Hjøring. Kirkerne kunde trænge til noget smukkere Altertavler. St. Kathrine Kirke stammer fra den senere Middelalder. Det er helt en Murstenskirke, men den har ikke bevaret sit oprindelige Præg. Som man kan læse paa Gavlen, er den ombygget i Aarene 1789—93. Hvor meget der er tilbage af den gamle Kirke, er vanskeligt at sige. De to Skikkelser oppe ved Alteret er Rester af katolske Altertavler. Den til Højre forestiller St. Kathrine, den til Venstre maaske St. Paulus, men de har begge mistet deres Attributer. Altertavlen er omtrent fra Kristian den IV.s Tid. Indretningen med Prædikestole og Stolestader stam-

mer overhovedet fra Reformationen. Et Par ret interessante Levninger er de to Lysekroner fra Midten af forrige Aarhundrede, af hvilke den øverste har en Figur af St. Kathrine, medens den nederste viser det tyske Haandværks Indflydelse, i det den har en flakt Ørn, der imidlertid har mistet Vingerne. Det er to smukke Kroner, som Tal. vilde lægge et godt Ord ind for, hvis her skulde indlægges Gas. Dermed er vi omtrent færdige med Hjøring Kirker.

Tal. vilde dernæst tale lidt om Selskabets Virksomhed, for saa vidt den angik de gamle Kirkebygninger. Vi ere vant til at se hen til Regeringen som Formynder, og man kunde derfor maaske tro, at det er Staten, der har rejst de mange Kirker. Dette er imidlertid en stor Vildfarelse. De er rejste af den romerske Missionskirke, og det er mærkeligt at se den Tilslutning, denne har haft i Folket, som villigt har bragt disse store økonomiske Ofre. Der var ogsaa sat Midler til Side til Kirkens Vedligeholdelse, dels Tienden og dels rige Gaver af Private. En af Reformationens maaske mindre heldige politiske Følger var, at disse Midler toges tilbage og brugtes til andre Formaal. Begyndelsen af dette Aarhundrede var en forfærdelig trang Tid; da blev det tilladt de private Kirkeejere, hvor et højt Spir var faldet for Ild eller Storm, at lade det bortfalde, naar kun Kirken vedligeholdtes »paa Tag og Fag«. Imidlertid, Noget er aldrig saa galt, det er jo godt for Noget. Dette forhindrede nemlig, at en kunstnerisk Bevægelse, som den Gang var stærkt oppe, kom til at gjøre sig altfor stærkt gjældende. Det var den saakaldte Empirestil, der brød med Middelalderen og kun kaldte det godt, som var en Efterligning af Antiken. Den har gjort sig gjældende paa Frue Kirke i Kjøbenhavn. Da den ødelagdes 1807 og Spiret sank i Grus, blev den vel nok restaureret, men Spiret forsvandt for at give Plads for det halvt hedenske Tempel, der staar nu, men som saa rigtignok til Gjengæld indvendig er prydet med Thorvaldsens udødelige Mesterværker. Tal. gik over til at omtale N. L. Høyens Virksomhed. Han

fik 1829 Rejseundersøttelse til at berejse Danmark for at redde og beskrive Resterne af gammel Kirkekunst. Gid den Interesse, han nærede for Sagen, havde været delt af de danske Præster og Kunstnere; da havde meget, som siden er forsvundet, kunnet reddes. Tal. omtalte nærmere Høyens literære Arbejder og gik derpaa over til at tale om »det kirkehistoriske Selskab«, der blev stiftet 1848 i Roskilde paa Forslag af Fr. Hammerich og hvis første Bestyrelse var: C. Brandt, Fr. Hammerich, Ludvig Helveg, Ferdinand Fenger og Pastor Mau. Som Mænd, der havde særlig Fortjeneste af Selskabet, nævnte Taleren Prof. emer. George Stephens, som først foreslog Afholdelsen af Møder rundt om i Landet, Stiftsskriver Sten Friis i Roskilde og Prof. Kornerup. Disse Møder bevirkede en voxende Interesse, saa Monrad i Samlingen 1860—61 kunde forelægge Rigsdagen et Forslag, ifølge hvilket særlig mærkelige Bygninger bleve satte under et særligt Syn. Under dette henlagdes strax Kirkerne i Roskilde, Ringsted, Sorø, Kallundborg, Aarhus, Ribe, Viborg og Frelserens Kirke paa Kristianshavn. I 1864 var Vogel von Falkenstein i Viborg, medens den gamle Kirke var halvt nedrevet, fordi den skulde opbygges paa ny i sin oprindelige Stil. Dette aflokkede Generalen en vis Agtelse for vort Folk, og han forespurgte, om ikke en Slægtning af ham, der fabrikerede Glasmalerier, kunde faa Leverancen af saadanne — et Exempel paa, at Tyskerne kunde forene »Geschäften« med det blodige Haandværk. Taleren omtalte forskellige Restaurationsarbejder i de følgende Aar, berørte Høyens Død i 1870 og omtalte hans Efterfølger Worsaae, i hvis Tid en Mængde Forarbejder fra Høyens Tid lykkelig bragtes til Ende. Tilbage staar endnu Restaureringen af St. Bendts Kirke i Ringsted. Ministeriets Omsorg strakte sig ogsaa til de smaa Kirker, idet det foranstalter udgivet en Beskrivelse og Afbildning af vore Landsbykirker, hvorved der er aabent Udsigt til et Overblik over Landets kirkelige Bebyggelse, hvor vi staa tilbage for vore Naboer mod Syd. Hvad Fremtidsopgaverne

angaar, er der endnu en hel Del at gjøre. Tilbage staar den yngre Middelalder med alle Klosterkirkerne og Kjøbstadkirkerne, hvoraf mange fortjente at afbildes, samt at bringe Landsbykirkerne tilbage til en smuk og sømmelig Form. Naar forgangne Slægter have rejst denne Masse af Kirker, bør heller ikke vor Tid lade sig uden Vidnesbyrd om kirkelig Sans. Og man bør takke det kirkehistoriske Selskab, fordi det har givet Stødet til denne Bevægelse.

Derefter talte Prof. Frederik Nielsen om Vendsyssel Kirkehistorie i den romersk-katholske Tid. Det Sted, der i saa Henseende har spillet den største Rolle heroppe, er Børglum. Dets Historie er Vendsyssels Kirkehistorie. Børglum Kloster er anlagt af Præmonstratenser-Munkene, der gik i en hvid Dragt, hvorfor de ogsaa kaldes de hvide Munke. Denne Munkeordens Oprettelse hænger sammen med en stor aandelig Bevægelse i Overgangen mellem det 11te og 12te Aarhundrede. I det 11te Aarhundrede stod der en stor Strid mellem Kirken og Staten, mellem Pave Gregor den VII. og Kejser Henrik den IV., som førte til, at Kirken fik større Indflydelse, hvilket bl. A. viste sig i, at den kunde iværksætte det første Korstog. I denne Gjæringstid levede der en Mand ved Navn Norbert nede ved Rhinens nordre Løb. Han tilhørte en af Tysklands mægtigste Slægter, og havde i sin Ungdom viet sig til Kirkens Tjeneste, d. v. s. han traadte i Forbindelse med Kirken, som Medlem af det kejserlige Hofkapel, idet han blev Underdiakon hos Kejser Henrik den V. I dennes Følge besøgte han Rom, da Pascalis den II. var Pave. Denne var en from Mand, og da Kejser Henrik optraadte angribende overfor ham, gjorde dette Indtryk paa Norbert. Da han efter sin Tilbagekomst til Tyskland en Aftenstund blev bedøvet ved et Lynnedslag og faldt af Hesten, indsaa han, at dette betød, at Gud vilde ham Noget. Han søgte Ensomhed og arbejdede paa sin Helliggjørelse. Senere blev han en vældig Folkeprædikant, og da Pave Pascalis skjønnede, at en saadan Kraft bedst kunde anvendes i en

fast Gjærning, bad han ham vælge sig et Sted for sin Virksomhed, og da han i et Syn saa et Sted, der laa i Egnen ved Rhinen, valgte han dette, og kaldte det Præmontré, o: den forud viste Egn. Her oprettede han et Munkesamfund med strænge Ordensregler, efter Augustinus's Forbillede. Han endte som Ærkebiskop i Magdeburg 1134. En Menneskealder efter var der allerede oprettet forskellige Præmonstratenserklostre, og til disse hørte Børglum Kloster. Dette fik den Betydning for hele Vendelbo Stift, som det den Gang kaldtes, at Biskoppen flyttede fra Aggersborg dertil. Munkene i Børglum havde Ret til at vælge Bispen, og denne havde saa i sin Nærhed en Række af Gejstlige, der kunde staa ham bi. I Spidsen for Klostret stod en Provst. Første Gang, vi høre om de Børglum Munke, er i et Brev fra 1217 fra Ordenens øverste Abbed til Provsten i Børglum, der havde forespurgt hos denne, om han ikke kunde give Oplysning om en Præmonstratensermunk Eskild, der i 1215 var sendt fra Børglum ned til Pave Innocens den III.s Kirkeforsamling i Rom, for at udvirke Tilladelse til Klosterets Flytning. Abbeden svarede herpaa, at han har set ham to Gange, og hjulpet ham ud af en stor Nød, da han var falden iblandt Røvere, og at han kunde ventes hjem med Tilladelse fra Paven til at flytte Klosteret, men ikke til at oprette et Nonnekloster for Præmonstratensere. Eskild er rimeligvis aldrig kommen hjem, thi Børglum Kloster blev ikke flyttet, og Præmonstratenserne fik et Nonnekloster i Vrejlev. Vi høre om disse Klostre i Fællesskab i et Testamente fra 1260, hvori en from Kvinde betænker dem begge.

Børglum Klosters Historie er ikke nogen opbyggelig Historie. De Børglum Bisper vise, hvor stor Raaddenskabten kunde være i den katholske Kirkes Forfaldstid. Tal. mindede først om den Bisp, hvis Historie H. C. Andersen har behandlet i »Bispen i Børglum og hans Frænde«, nemlig Bisp Oluf Glob, der blev bekjendt ved sin tragiske Død, idet han blev dræbt foran Alteret i Hvidbjærg Kirke 1260 af

sin Slægtning, Jens Glob, hvis Moder han havde forurettet. I det 14de Aarhundrede var der en Bisp Tyge, hvis Segl er bevaret endnu. Han var ogsaa en myndig og voldsom Mand. Grev Gert vilde fængsle ham, men han undslap og flygtede ned til Paven, der den Gang boede i Avignon. Paa Viborg Thing i 1330 rejstes der en Mængde Anklager imod ham: han havde sluttet sig til Rigets Fjender, han drog omkring med et alt for stort Følge (160 væbnede Mænd), han havde overfaldet Munkene og erobret deres Kloster, som han havde i Sinde at omdanne til en Fæstning, han tog sig ikke af det kirkelige, saa der mange Steder ingen Præster var, og han havde, for at faa Penge, tilladt Folk paa Læsø at indgaa mislige Ægteskaber. Bisp Tyge sad imidlertid roligt nede i Avignon og vendte først tilbage, da Bølgerne havde lagt sig. — Endnu et Par Træk af Børglum Stiftskrønike: Paa Reformationens Tid var der en Bisp, Niels Stygge, der laa i stor Strid med Provsten i Børglum, Antonius v. Fürstenberg, en berømt Kirkeretslærer. Niels Stygge var ogsaa en daarlig Bisp. Povl Helgesen omtalte ham som en Mand, der var mere optagen af Verden end af Gud, der ikke brød sig om det kirkelige, men kun interesserede sig for Kort og Tærninger, og som i sin Fritid sad og lavede Pile. Hans eneste Dyd var Ædruelighed. — Hans Eftermand var Bisp Styge Krumpen, den sidste katholske Bisp i Børglum, der til Trods for Cølibatsloven levede med en fraskilt Hustru. Han var en ivrig Modstander af Reformationen, saa da denne sejrede, blev han fængslet paa Sønderborg Slot, hvor Kong Christian den II., som Styge Krumpen havde været med at støde fra Thronen, sad fængslet. Der sad han en Del Aar, og da han senere blev sat paa fri Fod, fik han Asmild Kloster til fri Forlehnning. Han endte sine Dage i Mariager og ligger begravet i Mariager Kirke.

Efter Reformationens Indførelse blev Børglum Kloster 1540 givet i Forlening til Albert Skeel, mod at han skulde underholde de sidste Præmonstratensermunke. Men

herved blev Midtpunktet for Vendsyssels Kirkehistorie flyttet til Hjøring — hvorom der skal berettes i det sidste Foredrag.

Efter et Kvarters Ophold, der benyttes til at bese St. Hans Kirke, blev Sangen: »Udrundne er de gamle Dage« afsungen, hvorefter

Dr. Holger Rørdam talte: »At byde Død og Graven Trods, kan med Guds Hjælp og lykkes os«, sang vi, og den historiske Virksomhed er jo i Virkeligheden en Protest mod Døden, et Forsøg paa at standse den Strøm, der vil bortskylle Alt. Der er Meget i Tiden, der ikke har historisk Værd, og som der ikke er noget tabt ved, at det bliver glemt; men det, der har haft afgjørende Betydning for vort Folks Udvikling, bør vi ikke ønske udslettet, men tværtimod med stærke og kraftige Træk indskrevet i Erintringen, til Vejledning, Trøst og Bestyrkelse for senere Slægter. Det er en hellig Pligt ikke at glemme, hvad Fædrene have arbejdet før os, men mindes det med Tak og stræbe at efterligne det. Taleren vil vise tilbage til det store Vendepunkt i Historien, som hedder Reformationen, og som var et større Vendepunkt, end man i Almindelighed tænker sig. Romerkirken havde et stærkt Tag i Folkene, saa det er forunderligt, at der i en Menneskealder kunde foregaa en saa stor Forandring. Man mærker, at der har været en Trang til Stede, som har fundet sin Tilfredsstillelse ved Reformationen. Men det gaar ofte saa, at netop hvor der er den største Trang, føler Menneskene den mindst. Hvor derfor det aandelige Liv var mest svækket, havde Reformationen vanskeligst ved at trænge igjennem, medens den overalt havde lettere ved at vinde Indgang, hvor det aandelige Liv pulserede stærkt. Ved Børglum Stift var der det mærkelige, at der var ingen større Byer (Aalborg hørte til Viborg Stift). Det forklarer noget af den Vanskelighed, Reformationen havde ved at trænge igjennem heroppe. Men det bør mindes, at det var to

Vendelboer, der væsentligst har gjort Arbejdet. Deres Liv og Gjerning vilde Taleren skildre.

Det var 1536, Styge Krumpen blev taget ved Vinge-benet. Et Aars Tid var Stiftet nu uden nogen kirkelig Styrer, og da der jo forud var gaaet et forfærdeligt Oprør under Clement i »Grevens Fejde«, var det selvfølgelig i alle Maader en Opløsningens Tid. Saa i 1537 var det, at Kong Christian den III. udnævnte Peder Thomesen til den første evangeliske Biskop i Stiftet her. Han var født i Stiftet, havde været Munk i Børglum Kloster, men ad Veje, vi ikke kjende, var det lykkedes ham at komme til Wittenberg. Han var en Sandhedssøger, og følte Længsel efter at høre »den wittenbergske Nattergal«. I 1523 kom Peder Thomesen til Wittenberg, klædt i sin hvide Munke-drugt, og havde Held til at komme til at bo i Hus sammen med Luther; og han har ganske vist haft baade Øre og Hjerte aabent for det Ord her lød. Samtidig kom en anden Mand fra Danmark til Wittenberg, nemlig Hans Tavsén, og de to fandt hinanden, og kom siden hver paa sin Plads til at udføre en velsignet Gjerning. Efter at være vendt tilbage til Danmark, kom Peder Thomesen i Tjeneste hos en mægtig Adelsmand, Rigshovmesteren Mogens Gjõe, en aandelig oplyst Mand og en levende Ven af Reformationen. Naar han valgte Peder Thomesen til Huskapellan, er det et Vidnesbyrd om, at denne ikke har været nogen daarlig Tilhører hos Luther. Mogens Gjõe ejede Clavsholm og var Lensmand paa Skanderborg Slot, hvor han boede. Her lærte Peder Thomesen Mogens Gjøes Datter Birgitte at kjende. Denne var i sin Barndom blevet forlovet med Jesper Daae, men denne Forbindelse var hendes Sjæl og Hjærte inderligt imod, saa hun vilde aldrig modtage nogen Gave af ham. Det var hendes Stedmoder, den haarde Margrethe Sture, der især havde fremtvunget Forlovelsen. I sin Fortvivlelse klagere den 13—14aarige Pige sin Nød for Peder Thomesen, der trøstede hende og sagde: »Vær taalmodig, Vorherre har nok en Udvej.« Og da saa Sted-

moderen døde, hævdede hendes Fader Forlovelsen, og hun ægtede som bekendt siden den ædle Herluf Trolle. Dette gribende Drama har Peder Thomesen været Vidne til, og det var ved hans Hjælp, hun slap fri for at ægte Jesper Daae. Senere blev Peder Thomesen Præst i Salling, hvor nogle af de første reformatoriske Bevægelser fandt Sted, idet der var en lille Kreds af Præster, hvis Øre vare vendte mod Wittenberg, og som søgte at fremme Sagen her hjemme. Fra den Tid skriver sig et Skrift, som vel ikke med fuld Vished kan tilskrives ham, men som dog efter al Sandsynlighed er forfattet af ham. Det hedder: »Peder Smeds Samtale med Asser Bonde«, og er en Satire i poetisk Form over meget af det Gamle og en kraftig anbefaling af det Nye. (Tal. fortalte i Korthed Gangen deri og oplæste et Brudstykke deraf.) Da der i 1530 holdtes en stor Disputats i Kjøbenhavn mellem Reformationens Venner og Modstandere, var P. Thomesen blandt de dertil Indkaldte, og i 1536—37 var han med til at affatte »den danske Kirkeordinans«. Nu blev han, samtidig med at Reformationen havde sejret, udnævnt til Biskop heroppe, men fik ikke Bolig i Børglum, da Klostret var i verdslig Magt. Det hed sig saa, at han fik anvist Hjøring til Bolig; men da vi véd, at han 1542 fik af Kongen foræret en Gaard i Thisted, er det sandsynligst, at han har boet der. Der laa nu en uhyre vanskelig Opgave for ham. Heroppe var der Intet gjort til Forberedelse af Reformationen, Folket var endnu i de gamle Folder, og saa var der oven i Kjøbet gaaet en voldsom Revolution forud. Særligt maatte der nu oprettes Skoler, hvoraf der saa godt som ingeu fandtes, og sørges for de Fattige, der tidligere havde haft Tilhold i Klostrene. En anden Vanskelighed var, at her sad gamle katholske Præster i de allerfleste Embeder. Vi høre ham klage over de mange omløbende Munke og falske Præster, der forvirrede Almuen. Til Slutning blev han træt. 1548 fik han af Kongen overladt Haverslev og Bejstrup Sognekald, hvor han virkede til sin Død.

Nu gjaldt det om at finde en Eftermand til ham, der havde Ben i Næsen. Valget faldt atter paa en Vendelbo: Oluf Chrysostomus (Gyldenmund). Han var født i Hjøring. Hans tidligste Historie kjende vi ikke, men han har paa en eller anden Maade fundet Udvej til at tilegne sig en grundig klassisk Dannelse. Han var en af den Tids Humanister, der udmærkede sig ved deres Forkjærlighed for græsk-romersk Literatur, og han har gennem Humanismen faaet Interesse for Reformationen. 1527 finde vi ham ansat som Professor ved Kjøbenhavns Universitet, og 1529 fik han den Opgave at holde en Tale paa latinske Vers ved en Universitetsfest. Denne Tale blev senere udgivet under Titlen: »Kirkens Klagemaal«, og den er bleven bevaret og oversat paa Dansk. (Tal. oplæste enkelte Stykker deraf.) Siden blev han ansat som Lærer ved den første evangeliske Præsteskole i Malmø, hvor han virkede i flere Aar med stor Dygtighed. Hvilken Rolle han har spillet under »Grevens Fejde«, vides ikke; men han var blandt de Mænd, der indkaldtes for at ordne de nye Kirkeforhold, og blev da Professor ved det fornyede Universitet, først i Veltalenhed og siden i Theologi, og tillige Sognepræst ved Frue Kirke. Da saa Peder Thomesen maatte vige, blev Chrysostomus ordineret til Biskop 1548. Han havde to Fordele: han var en født Vendelbo og han var en Ordets Mester. Han arbejdede heroppe i 5 Aar og har udrettet meget. Han fik oprettet Skoler i Thisted, Sæby og Skagen, fik sørget for de Fattige, gav Agt paa, at Præsterne fulgte med og udvidede deres Kundskaber. Naar han var paa Visitats, optegnede han, hvilke Bøger Præsterne havde. Den Præst, der havde 20 Bøger, regnedes for at være godt forsynet. Kun hos én Præst fandtes der et nyt Testamente paa Græsk og en hebraisk Bibel, begge Dele hos hans Formand, Peder Thomesen i Haverslev. En Vanskelighed var, at det var svært at skaffe Mænd, der egnede sig til Gjerningen. Embederne vare saare smaa her oppe. Vi har en Fortegnelse over alle Stiftets Præsters Indtægter,

hvoraf fremgaar, at Offeret for et helt Pastorat kunde være 1 Rigsdaler og Tienden 20 Tdr. Agerbruget og Landet var i det hele uhyre forsømt.

Det sømmer sig for os at mindes disse to Mænd; thi naar noget Nyt skal opbygges, gjælder det om at faa lagt en god Grund. De to Mænd vare begge udrustede med betydelige Evner, og de brugte deres Tid vel, saa fra deres Tid af kom Alt i en bedre Gænge. Man var kommen over Bakkekammen, saa Oplysnings- og Opbyggelsesværket kunde fra nu af gaa sin jævne Gang. Der er bevaret en Skrivelse fra Chrysostomus til Bispem i Viborg i Anledning af en Præst i Mou ved Limfjorden, Hr. Ole, der drev et Slags Tryllevirksomhed. Han solgte nogle smaa Sedler, som Fiskerne bandt til deres Garn for at skaffe Fisk i Garnene, og han drog til Hals og Hellevad og virkede ved hemmelighedsfulde Kunster. Biskop Chrysostomus klagede herover til Biskoppen i Viborg; der blev nedsat en Ret, hvor Hr. Oles Kunster kom for Dagens Lys, og han blev afsat. Oluf Chrysostomus har vist boet nær ved St. Kathrinæ Kirke i Hjøring. Han fik indrettet en Skole her, som ogsaa har ligget tæt ved Kirken. Fra hans Tid af var Reformationen gennemført saa nogenlunde.

Tal. vilde til Slutning ønske, at disse Oplysninger maatte have været til Vejledning for En og Anden. Det er af Betydning for os at erfare, at Guds Ord er gammelt kjendt i vort Land, at vi ikke skal lade os imponere af de Røster, der tale, som om nu var først Guds Ord forkyndt — ved dem. Det gjælder om, at der bygges videre i den samme Sandhedens og Kjærlighedens Aand, saa Vorherre kan kjendes ved Værket og velsigne det.
